

УДК 316.3

**О. О. Соколовський**  
аспірант кафедри філософії  
Національного університету «Одеська юридична академія»

## ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА Й СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

**Постановка проблеми.** Вивчення питання про суспільне життя неможливе без дослідження ставлення його суб'єктів до права як одного з регуляторів суспільної поведінки, з яким люди стикаються у будь-якій сфері своєї діяльності. Наша країна знаходиться на відповідальному етапі свого історичного розвитку, коли особливо активно відбуваються процеси становлення громадянського суспільства й правової держави. Глибокі демократичні перетворення, формування засад ринкової економіки, утвердження й забезпечення прав і свобод людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю, неможливі без належного рівня правового розвитку країни, який багато в чому визначається станом правосвідомості. Нормальна дія права потребує ефективної діяльності правових інститутів, важливою передумовою якої виступає розвинена правова свідомість. Важливість цього питання викликана тим, що правосвідомість значною мірою визначає якість юридичної практики, забезпечує втілення в суспільному житті принципів конституційного ладу, виступає гарантією реалізації й захисту прав і свобод людини й громадянина, впливає на функціонування державних інститутів. Актуальність теми зумовлена й практичними завданнями щодо цілеспрямованого формування розвиненої суспільної й індивідуальної правосвідомості. Правова свідомість здійснює активний вплив на регулювання всього різноманіття життєвих процесів у суспільстві й державі, сприяє консолідації громадян, усіх соціальних груп, підтримці й зміцненню цілісності суспільства, порядку в ньому. Деформована правосвідомість, навпаки, суттєво ускладнює затвердження правових засад в усіх сферах суспільного життя. Проявами її деформації є численні недоліки правового регулювання, вади юридичної практики, надмірна політизація правосвідомості, низька змістовна і юридико-технічна якість нормативних правових актів, корумпованість правоохоронних органів, недосконалість судової системи, унаслідок чого зростає недовірливе й скептичне ставлення людей до права й державних інститутів, що його опосередковують. Розвинена правосвідомість суспільства є «основою фортеці» держави, запорукою ефективного функціонування політичної й правової систем.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемі визначення поняття правосвідомості та її ролі в суспільних відносинах приділяли увагу такі дослідники: О.Ф. Скакун, Л.І. Петражицький, І.Є. Фарбер, О.А. Лукашова, В.Д. Бабкін, С.С. Сливка, Ю.Ю. Калиновський, М.М. Цимбалюк, Ю.М. Грошевий, А.І. Абрамов, М.В. Цвік, Б.А. Кістяківський, А.С. Піголкін, Н.Б. Капустіна. Надзвичайно вдало це питання розкрито в працях І.О. Ільїна. Незважаючи на підвищення останнім часом наукового інтересу до значення правосвідомості, її загальнотеоретичний аналіз у вітчизняній науці слід визнати недостатнім, оскільки немає присвячених їй фундаментальних праць, які повно й послідовно розкривали б її особливості, функції, форми впливу на правотворчу й правореалізаційну діяльність. Попри відсутність єдиної думки стосовно цієї проблеми, через складність її дослідження й вирішення, питання ролі правосвідомості для суспільства стає дискусійним, а тому потребує більш докладного вивчення й кращого розуміння.

**Метою статті** є дослідження впливу правосвідомості на суспільні відносини, визначення закономірностей її формування та розвитку, обґрунтування необхідності розвиненої правосвідомості, стійкої до викривлень і деформацій, для функціонування громадянського суспільства та формування правової держави. Важливою метою є визначення

можливих шляхів практичного використання результатів теоретичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні наше суспільство перебуває в процесі розвитку та становлення багатьох соціальних інститутів, кожен із яких має правові аспекти та проєкції. Ідеться про земельні, адміністративні, цивільно-правові чи трудові відносини, відносини у сфері підприємницької діяльності. У будь-якому разі успішне становлення та функціонування цих інститутів пов'язане з масовою й індивідуальною правосвідомістю. Для існування розвиненої правосвідомості актуальність підвищення її рівня повинна бути закріплена на законодавчому рівні.

За сучасних бурхливих умов розвитку українського суспільства правосвідомість – це насамперед нове правове мислення, компонент нової правової й загальної культури людини й суспільства, що охоплює майже всю систему уявлень, знань, ідей, оцінок, почуттів людини й окремих соціальних груп про нове право, законодавчі акти, про практику реалізації правових норм, правомірність або протиправність тих чи інших учинків, рішень тощо. Отже, за допомогою правосвідомості здійснюється взаємодія людини із законом, правом, а через них – з економікою, політикою, умовами життя, побутом. Відомий правознавець Л.І. Петражицький доводив, що саме те, як право відображається у свідомості людини, як воно сприймається й згодом впливає на правову поведінку всіх учасників правовідносин, і виражає, чим є право в суспільстві [5, с. 236]. До правосвідомості входить також і ставлення громадян до органів внутрішніх справ, діяльності міліції, судів, до юридичних процедур, дотримання громадянами юридичних приписів. Під час становлення демократичного суспільства має місце необхідність сформувати нову парадигму правосвідомості в усіх громадян, яка повинна стати рушійною силою в боротьбі за нове, краще життя.

Правосвідомість сучасного українського суспільства формувалася протягом усієї історії України, трансформуючись і вбираючи особливості кожної з епох, політичних режимів та економічних устроїв. Значний вплив має проблема спадщина, яку отримала Україна від колишнього Радянського Союзу, коли діяла неефективна, репресивна та непрозора система правоохоронних органів, адміністративної та судової влади, поширеним було нівелювання закону, існувала подвійна система моралі, нехтування людиною як індивідуальністю. Хоч би якими були причини деформації правосвідомості, вони знаходять своє відображення й у сучасному суспільстві. Говорячи про кризу сучасної правосвідомості, умовно можна виділити кілька етапів у цьому процесі, які допоможуть нам краще усвідомити проблему та швидше й ефективніше знайти шляхи її вирішення:

- етап панування тоталітарної правосвідомості в СРСР;
- етап правосвідомості перехідного періоду [2, с. 258–259].

Суспільна свідомість зазнала деформацій, які сьогодні підсилюються та видозмінюються через глибоку ураженість усіх сфер суспільства корупцією, порушенням закону, зокрема й Основного Закону країни, відсутністю чіткої та систематизованої законодавчої бази. Жорстка й часто неетична політична конкуренція ставить під удар сакральні для розвиненої масової свідомості інститути держави, парламентаризму, президента, судової влади та правоохоронних органів. Спостерігається дедалі більший розрив між задекларованими нормами й реальним їхнім застосуванням. Використання права зводиться лише до майстерності та вміння подати його у вигідному для себе світлі.

Процес становлення та функціонування розвинутої правосвідомості є досить складним. Першочерговим завданням на шляху до розбудови в Україні громадянського суспільства й правової держави є подолання деформації правової свідомості та створення умов для підвищення рівня правової свідомості населення, активної й свідомої участі громадян у суспільному житті, адже саме правова свідомість населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві.

Деформація правової свідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, за якого в носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, знання, відчуття й настрої, переживання й емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до чинного права, законності й правопорядку. Під видами деформації правосвідомості можна розуміти способи її прояву, які відрізняються один від одного різним ступенем перекручування компонентів правової свідомості у віддзеркаленні правової дійсності. У сукупності вони розкривають суть і зміст цього явища. Можна виділити такі види деформації правосвідомості: правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правовий дилетантизм, правову демагогію, правовий риторизм, переродження правосвідомості. Вони насамперед торкаються деформації індивідуальної правосвідомості, що не виключає їх прояву на груповому й суспільному рівнях [8, с. 544–547].

Подолання деформації правової свідомості та створення умов для підвищення її рівня, активної й свідомої участі громадян у здійсненні реформ є сьогодні першочерговим завданням суспільства й держави на шляху розбудови в Україні громадянського суспільства й правової держави. Необхідно розробляти та впроваджувати заходи щодо боротьби з деформаціями правосвідомості населення. До цих заходів можна віднести організацію правового виховання населення, якісну підготовку та перепідготовку юридичних кадрів, отримання якісної освіти, доцільне та своєчасне інформування населення з правових питань. Потрібно розвивати всі можливі напрямки протистояння деформації правосвідомості для того, щоб створити демократичне розвинене суспільство.

Проблеми правосвідомості ще тривалий час будуть актуальними, а необхідність їх дослідження безпосередньо впливає з конституційного проголошення України правовою державою. Це зумовлює потребу в неухильному зростанні й досягненні високого рівня правосвідомості кожного громадянина, кожної посадової особи, кожного державного службовця й особливо професійних юристів, на яких припадає головна робота в законотворчості та застосуванні права.

Суспільна свідомість людей не повинна миритися зі свавіллям, корупцією, таким станом правової системи та суспільної моралі, який визначають поняттями безладу та беззаконня. Основою формування розвинутої правової свідомості громадян є соціальний світ, громадянська злагода, підвищення добробуту народу, розширення матеріальних гарантій прав людини.

Однією з найважливіших складових частин усієї роботи з викорінення свавілля, нігілізму, соціальної апатії є активні заходи з правового виховання громадян. Виховання правосвідомості знаходиться в органічному зв'язку з основами моральності, демократичної свідомості всіх громадян. Воно пов'язане з процесом підвищення культури суспільства, людини, набуття нею гідності, свободи й справедливості. У духовному житті нашого суспільства за останні роки зросло неприйняття ідей хворої суспільної свідомості, але на загальному плані кризи правової свідомості громадян виникає ще багато проблем і суперечливих питань стосовно розвитку як правосвідомості, так і суспільства загалом. Очевидно, що демократія, законність, права людини несумісні з анархією, уседозволеністю, свавіллям. Свобода людини в її моральних і правових формах означає такий варіант поведінки особи, відповідно до якого реалізація її здорових, розумних і благородних інтересів поєднувалася б із повагою інтересів інших людей, суспільства, держави.

Природно, що виховання правосвідомості починається із засвоєння моральних цінностей, норм у сім'ї, школі, у духовному спілкуванні. У спостереженнях над життям, роздумах про події, у побутових і соціальних конфліктах, пов'язаних із нормами права, юридичними оцінками зароджуються правові уявлення, погляди, розвиваються почуття молодих громадян. У правовому вихованні велика роль належить художній літературі, засобам масової інформації.

Виховання в душі права, законності не обмежується правовою освітою, формуванням позитивного ставлення до закону, права, а знаходить своє відображення в правовій активності особистості. Правова свідомість особистості виражається в оволодінні нею основами юридичних знань, у повазі до закону, права, у свідомому дотриманні норм права, у розумінні соціальної, юридичної відповідальності, у непримиренності з правопорушеннями, у боротьбі з ними. Знання громадянами своїх прав, свобод, а також обов'язків перед державою й суспільством є складовою частиною правової свідомості.

Суть правового виховання – це формування установки на узгодження своїх очікувань, прагнень з інтересами й очікуваннями суспільства, переконаність у тому, що особа знайде в державі, її органів допомогу в захисті своїх прав, законних інтересів. На думку І.О. Ільїна, індивідуум, не здатний до поваги до держави, перекручує всі свої правовідносини. Не поважаючи себе, він утрачає духовний вимір для своїх учинків. Політичний режим є хворим, якщо він заснований на взаємній неповазі влади й народу [1, с. 156]. Важливо усвідомити, що держава справедливо вимагає від суб'єкта виконання покладених на нього обов'язків, що він має рівні з іншими громадянами права, що він рівний з усіма перед законом і судом. Правове виховання покликане забезпечувати поведінку, яка узгоджується з потребами, інтересами й цінностями громадянського суспільства, які повинні знаходити втілення в правовій системі. Розвиток правової свідомості громадянина, суспільства сприяє подоланню відсталих поглядів, запобіганню випадків свавілля й насильства над особистістю. Унесення обґрунтованих, зважених правових уявлень, поглядів у свідомість громадян, боротьба зі злочинністю – передумови зміцнення законності й правопорядку, те, без чого неможливо побудувати громадянське суспільство й правову державу.

Політика держави у сфері правового регулювання, юридична практика повинна будуватися так, щоб у суспільстві, у свідомості людей затверджувалося ставлення до права як до цінності, без якої неможливо домогтися соціального порядку, заснованого на справедливості, утвердженні прав і свобод особистості. Правосвідомість є необхідною умовою осягнення людиною правових цінностей, що мають місце в суспільстві. Їх розуміння, повага до них веде до усвідомлення важливості права, його ролі в суспільних відносинах. Ціннісні якості права й досягнення юридичної практики стверджують у суспільстві ідеали гуманізму, свободи, рівності, справедливості, усього того, що може забезпечити ефективність суспільного розвитку. Необхідно формувати ставлення до права як до засобу гармонізації відносин у суспільстві, захисту прав людини, пом'якшення можливих конфліктів, як до механізму усунення свавілля й насильства. Дуже важливо змінити уявлення людей про право тільки як про примусовий засіб.

Державотворчі процеси зумовлені рівнем становлення демократичних правовідносин, ступенем розвитку громадянського суспільства та поступальною демократизацією суспільної правосвідомості. Громадянське суспільство є певним фундаментом правової держави, коли суб'єкти соціальних відносин створюють механізми самоорганізації й самореалізації в межах наявного правового поля. Якість їхніх рішень і характер учинків залежить від ступеня розвиненості правосвідомості. Громадяни повинні усвідомити цінність права як невід'ємного атрибуту демократичної правової держави, а розвинена суспільна правова свідомість має сприймати й визнавати інструментальну функцію права як засобу вирішення наявних протиріч.

У процесі становлення незалежної держави народ отримує свободу, але, на жаль, не вміє нею користуватися, реалізувати свої конституційні права. Тобто суспільна й індивідуальна правосвідомість лише поступово «звикає» до нового виміру взаємодії з державою. Визначну роль у становленні державності та розвитку правосвідомості будь-якого суспільства повинна відігравати його еліта. Безсумнівно, що розвинена правосвідомість необхідна й пересічним громадянам, але ще вищим рівень повинен бути у представників державної влади, які своїм прикладом виховують власний народ [3, с. 372–373]. На жаль, нині правовий нігілізм залишається невирішеною проблемою в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Важливість правосвідомості найкраще прослідковується через установлення її зв'язку з правом. Цей зв'язок проявляється як у здійсненні впливу правосвідомості на право, так і навпаки. Насамперед цей вплив проявляється в процесі формування права, особливо на його завершальній стадії – стадії правотворчості. Колосальна роль правосвідомості полягає в тому, що саме вона дає уявлення про необхідність прийняття певних нормативно-правових рішень. Визначальне значення має рівень правосвідомості всіх суб'єктів, що беруть участь у створенні нормативно-правових актів. Також правосвідомість впливає й на дотримання законів. Як форма суспільної свідомості вона здійснює виправний вплив на правосвідомість окремих індивідів, сприяє підвищенню її рівня, наближенню індивідуальної правосвідомості до суспільної. Дотримання вимог законодавства прямо залежить від рівня правосвідомості всіх членів суспільства. Правосвідомість відіграє важливу роль і під час вирішення компетентними органами конкретних юридичних завдань у процесі застосування правових норм. Хоча права свідомість і не використовується в якості джерела права під час вирішення юридичних справ, проте вона (поряд із позитивними правовими нормами) є необхідним регулятором суспільних відносин.

Право – це нормативний елемент правової системи, та складова частина, з якої бере початок правове регулювання сучасних відносин. Для нього характерний обмежений обсяг, оскільки воно окреслюється своїми нормативними установками. Не можна не погодитися з твердженням О.А. Лукашової, яка вказує, що для того, щоб дослідити процес «життя» права, потрібно розглядати його не лише поверхово, а й у контексті реальних життєвих обставин, суспільних відносин, людської діяльності. Звідси виникає необхідність поняття «правова система», що включає в себе правосвідомість, правові відносини, правові норми й дає можливість прослідкувати процес формування об'єктивних норм і їх функціонування в суспільних відносинах, взаємозв'язок правосвідомості й правової діяльності; виявити закономірності діяльності всіх соціальних регуляторів, єдність у них об'єктивного й суб'єктивного [4, с. 81]. Правосвідомість як духовне утворення пронизує не тільки всі форми, стадії механізму правового регулювання, а й елементи правової системи.

Право існує й діє настільки, наскільки воно виражене в певних джерелах права. Час дії права визначає законодавець. Право може змінюватися, але особливість його така, що воно може діяти тільки у встановлених межах. Важливо й те, що правосвідомість стосовно права безмежна в часі. Вона існує поряд із «сьогоднішнім» правом, охоплює своїм уявленням минуле й майбутнє право й має здатність впливати на процеси правотворчості й реалізації права, чим правова свідомість допомагає праву стати «безперервним» регулятором суспільних відносин.

У процесі правотворчості право відчуває пряму залежність від правосвідомості. Саме у сфері правосвідомості відбувається інтелектуальна й психологічна оцінка законодавства. Але це не просто реакція на чинне право. Правосвідомість формує право в потрібному для загального суспільного розвитку напрямку. Правосвідомість законодавця, безумовно, впливає на новостворювану норму права, але законодавець зобов'язаний рахуватися також

із суспільною правосвідомістю в процесі творення правових норм. Розвинена правосвідомість здійснює безпосередній вплив на процеси законотворчості через розроблення концепції окремих законів, інших нормативно-правових актів. Визначення в концепціях мети правового регулювання, обґрунтування завдань, які слід буде вирішити в разі прийняття того чи іншого акта, теоретичний виклад конкретних шляхів регулювання суспільних відносин – усе це дає можливість суб'єкту правотворчих повноважень заздалегідь оцінити доцільність прийняття окремих приписів, нормативно-правових актів, спрогнозувати ефективність їх регулятивного потенціалу й прийняти рішення про їх розроблення або відкласти його на майбутнє. Необхідно виділяти також і провідну роль правосвідомості на конкретних визначених стадіях законотворчого процесу. Наприклад, важливий вплив на правотворчий процес має такий прояв правосвідомості, як планування законодавчої діяльності. Наявність плану сприяє залученню до цього процесу зацікавлених суб'єктів, які можуть висувати свої пропозиції, альтернативні проекти, а це зумовлює накопичення матеріалу, що може бути використаний під час розроблення, обговорення проекту закону. При цьому важливість значення того чи іншого можливого прояву правосвідомості має специфіку на кожній стадії. Правосвідомість проявляється в певній формі, на відповідному рівні, а також вплив може мати окремих структурний елемент правосвідомості, який буде виступати основоположним фактором під час здійснення певних процесів. Так, для визначення шляхів формування права правова психологія дає «будівельний матеріал» у вигляді помислів, почуттів, намірів людей відносно врегулювання певної сфери суспільних відносин. Створення правових норм вимагає спочатку свого ідейного обґрунтування. Лише та держава, що має державно-правову ідеологію, яка і є основою її правової діяльності, здатна сформувати власні правила й свою дієву правову систему. Під час розроблення законопроекту законодавець спирається на правосвідомість і враховує правову культуру народу, окремих соціальних груп, створює правові приписи, які б утілювали в собі очікувані суб'єктами суспільних відносин еталони й зразки поведінки [7, с. 98–99].

У процесі реалізації права правосвідомість відіграє не менш важливу роль, аніж у правотворчості. Це пояснюється природою поведінки, особливостями діяльності суб'єктів права. Хоч яка б не була їх поведінка, вона завжди є обміркованою, включає в себе психологічні елементи. При цьому значення того чи іншого прояву правової свідомості визначається формою реалізації норм права. При звичайних формах (виконанні, дотриманні, використанні) правосвідомість орієнтує суб'єктів права на добровільне виконання й додержання норм права, на недопущення зловживання правом під час його використання.

У процесі правозастосування специфічну роль відіграє професійна правосвідомість. Кожна посадова особа, особливо робітники правоохоронної сфери діяльності держави (судді, слідчі, прокурори, адвокати), зобов'язані знати зміст, суть норм права, уміти застосовувати правила тлумачення правових норм, бути переконаними в справедливості й законності тих рішень, які вони приймають. У центр таких відносин ставиться громадянин як духовно вільна, творча особистість, яка потребує допомоги й захисту з боку держави. Однак у фокусі правової діяльності посадових осіб залишаються загальнодержавні інтереси всупереч інтересам індивідуальним, груповим, класовим, партійним, якщо вони прагнуть до власної вигоди, ігноруючи при цьому право й правопорядок [5, с. 151]. Невипадково норми Кримінально-процесуального, Цивільного процесуального кодексів прямо приписують суддям право оцінювати докази, виносити рішення, керуючись і нормою права, і своїм внутрішнім переконанням. Професійна правова свідомість відіграє вирішальну роль у переборенні прогалин у праві, застосуванні аналогії права й закону. Без належних знань принципів права, без уміння порівнювати між собою схожі

норми права, приймати рішення, що матимуть незградий вплив на життя громадян, правозастосування практично неможливе.

Ні ототожнювати, ні протиставляти право й правосвідомість не слід. Право й правова свідомість – явища соціально-правового життя, але неможливо говорити про правосвідомість поза правом, так само, як і про право поза правосвідомістю. Правова норма, правовідносини, правосвідомість взаємозумовлені і якісно впливають одне на одного. Оскільки право й правосвідомість є взаємодіючими поняттями, які, крім того, взаємно доповнюють один одного, то під час еволюції права відбуваються відповідні зміни в правосвідомості й навпаки. Очевидно, що без активної ролі правосвідомості право не зможе ефективно впливати на суспільні відносини. Від рівня розвитку правосвідомості окремої особистості, суспільства в цілому, від ступеня зрілості цих соціально-правових явищ багато в чому залежить сила права, ефективність механізму правового регулювання.

Висновок. Розвинена правосвідомість сприймає право, культивує й удосконалює його, рухається до його найвищої мети, тобто до духовного життя і його організації. Вона встановлює, що життя, присвячене вільному, предметному набуттю й здійсненню вищих і безумовних цінностей, – це верховне благо, і відповідно до цього переносить своє волюве твердження на все те, що точно веде до його правового здійснення. Визначення правосвідомості аж ніяк не зводиться лише до знання позитивного права. Правова свідомість узагалі не зводиться до одного знання, але включає в себе всі основні функції духовного життя: насамперед – волю, саме духовно виховану волю, а потім – і почуття, і уяву, і всі сфери людської душі. Вона не зводиться й до переживання одного позитивного права, але завжди підходить до нього з деяким вищим, предметним мірилом. Розвинена правосвідомість не знаходиться в пасивному стані. Вона – життєво активна й творча. Тому лише знання позитивного права, правильне сприйняття його ще не гарантує нормальної правосвідомості.

Шлях боротьби за нове, краще об'єктивне право, за нові закони – це шлях розвинутої правосвідомості: неправильні, несправедливі, застарілі закони та суспільні інститути скасовуються, а замість них за допомогою мирного, організованого здійснення тих зовнішніх діянь, якими зумовлене створення нових норм, встановлюється нове, краще право. Розвинена правосвідомість зміцнює й виховує в душах людей волю й довіру до права. Значення позитивного права є непорушним, але всі норми, що входять до його складу, за загальним, основним своїм змістом піддаються скасуванню та заміні новими. Право має здатність оновлюватися відповідно до оновлення суспільних потреб, і поки ця здатність зберігається – правосвідомість буде мирно й органічно розвиватися, відкриваючи нові прогресивні шляхи для подальшого розвитку права. Готовність, гідність і компетентність правосвідомості – це шлях до вирішення всіх основних життєвих труднощів, що випливають із природи права й створюють чимало теоретичних суперечок в юридичній теорії й практиці.

Дійсно, правосвідомість відіграє неocenенну роль у життєдіяльності суспільства, у формуванні громадянського суспільства та становленні правової держави. На сучасному етапі розвитку держави й суспільства, який характеризується різкими змінами й реформами, є всі шанси для якісної трансформації суспільної правосвідомості, для її оздоровлення. У майбутньому саме правосвідомість, стійка до деформацій і викривлень, стане запорукою розвитку демократичної правової держави.

#### Література

1. Ильин И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин // Собрание сочинений. – М., 1994. – Т. 4. – 234 с.
2. Капустіна Н.Б. Криза сучасної правосвідомості (шляхи подолання) / Н.Б. Капустіна // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Випуск 40. – Одеса: Юридична література. – 2008. – С. 257–262.

3. Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский. – СПб. – 1998. – 402 с.

4. Лукашева Е.А. Право. Мораль. Личность / Е.А. Лукашева. – М.: Наука. – 1986. – 263 с.

5. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий. – СПб.: Лань. – 2000. – 608 с.

6. Пиголкин А.С. Общая теория права / А.С. Пиголкин. – Москва. – 1996. – 383 с.

7. Скакун О.Ф. Теория права и государства: [підручник] / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта. – 2009. – 520 с.

8. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік. – Харків. – 2009. – 583 с.

#### Анотація

**Соколовський О. О. Правосвідомість як необхідний елемент підвищення рівня розвитку суспільства й становлення правової держави.** – Стаття.

У статті доводиться, що правосвідомість чинить активний вплив на регулювання всього різноманіття життєвих процесів у суспільстві й державі, сприяє консолідації громадян, усіх соціальних груп, підтриманню й зміцненню цілісності суспільства, порядку в ньому. Установлено вплив правосвідомості на правотворчу й правореалізаційну діяльність, охарактеризовані можливі деформації правосвідомості, визначені необхідні умови запобігання їх негативному впливу. Розвинена правосвідомість суспільства, повага громадян до закону є основою міцності держави, ефективного функціонування політичної та правової систем. Правові уявлення про справедливість, усвідомлення прав і обов'язків людини, дозволів і заборон – усе це впливає на формування мотивів і установок поведінки людини в правовій сфері життя суспільства, а через регулювання правової поведінки особистості проявляється активна роль права, правосвідомості.

*Ключові слова:* правосвідомість, розвинена правосвідомість, деформація правосвідомості, правореалізація, правотворчий процес, громадянське суспільство, правова держава.

#### Аннотация

**Соколовский О. О. Правосознание как необходимый элемент повышения уровня развития общества и становления правового государства.** – Статья.

В статье доказывается, что правосознание оказывает активное влияние на регулирование всего многообразия жизненных процессов в обществе и государстве, способствует консолидации граждан, всех социальных групп, поддержанию и укреплению целостности общества, порядка в нем. Установлено влияние правосознания на правотворческую и правореализационную деятельность, охарактеризованы возможные деформации правосознания и определены необходимые условия предотвращения их негативного влияния. Развитое правосознание общества, уважение граждан к закону являются основой прочности государства, эффективного функционирования политической и правовой систем. Правовые представления о справедливости, осознание прав и обязанностей человека, разрешений и запретов – все это влияет на формирование мотивов и установок поведения человека в правовой сфере жизни общества, а через регулирование правового поведения личности проявляется активная роль права, правосознания.

*Ключевые слова:* правосознание, развитое правосознание, деформация правосознания, правореализация, правотворческий процесс, гражданское общество, правовое государство.

#### Summary

**Sokolovsky O. O. Legal consciousness as an essential element in raising the level of society and the formation of a constitutional state.** – Article.

The article proves that legal consciousness has an active influence on the regulation of all variety of vital processes in the society and the state, promotes the consolidation of citizens of all social groups, support and enhances the integrity of the society, the order in it. The influence of legal consciousness on law-making and law-realizing activity is established, possible deformations of legal consciousness are characterized and necessary conditions for preventing their negative influence are identified. A developed legal consciousness of society, respect

for the law is the basis of the strength of the state, effective functioning of political and legal systems. Legal idea of justice, awareness of the rights and duties of man, the permissions and prohibitions – it all affects the formation of human motives and behavior settings in the legal sphere of the life of society.

Through the legal regulation of the behavior of individual manifests the active role of the law, of consciousness.

*Key words:* legal consciousness, developed legal consciousness, deformation of legal consciousness, law-realizing activity, law-making process, civil society, constitutional state.